

WIKTYMOLOGICZNE ASPEKTY HANDLU KOBIECAMI

Ewelina OLSZEWSKA*

* Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna w Brzegu
e-mail: inka.o@op.pl

Artykuł wpłynął do redakcji 12.11.2013 r., Zweryfikowaną i poprawioną wersję po recenzjach i korekcie otrzymano w marcu 2014 r.

© Zeszyty Naukowe WSOWL

W artykule zostały zawarte treści dotyczące zjawiska handlu ludźmi, a dokładniej wiktymologicznych aspektów tego zjawiska.

W pierwszej części zwrócono uwagę na przyczyny handlu ludźmi, rozmiar problemu (ujęcie statystyczne), formy i miejsca wykorzystania ofiar. W drugiej części podjęto zagadnienie potencjału wiktymogennego oraz przedstawiono profil socjologiczno-psychologiczny, jak i stan psychiczny kobiety – ofiary handlu ludźmi.

Na końcu artykułu ukazano model pomocy ludziom, którzy zostali wykorzystani przez handlarzy współczesnych niewolników.

Słowa kluczowe: handel ludźmi, ofiar, kobieta, wiktymologia

WSTĘP

Handel ludźmi jest jedną z najszybciej rozwijających się form przestępczości zorganizowanej¹. Stanowi problemem znacznie bardziej złożony niż handel narkotykami czy bronią². Jest współczesną formą niewolnictwa, poważnym naruszeniem praw człowieka, jak również jedną z najcięższych zbrodni. Proceder ten dotyczy trzech stron, tj. kupującego, sprzedającego oraz ofiary, traktowanej przez innych jak przedmiot.

Mimo wzrostu świadomości społecznej odnośnie istnienia zagrożeń związanych z przestępczością zorganizowaną, problem stania się ofiarą handlu ludźmi pozostaje aktualny. Dotyczy on, z uwagi na potencjał wiktymogenny, częściej kobiet niż mężczyzn.

1. HANDEL LUDŹMI JAKO ZŁOŻONY PROBLEM SPOŁECZNY

1.1. Handel ludźmi – ujęcie definicyjne

Najbardziej popularna i dość kompleksowa definicja handlu ludźmi została zawarta w Protokole z Palermo (15 listopada 2000 r.) o zapobieganiu, zwalczaniu oraz

¹ W. Mądrzejewski, *Przestępczość zorganizowana. System zwalczania*, WAiP, Warszawa 2008, s. 47.

² L. Brown, *Sprzedane. Tragiczne losy azjatyckich kobiet*, Świat Książki, Warszawa 2002, s. 28.

karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi. W art. 3 tego Protokołu czytamy, że:

- handel ludźmi oznacza werbowanie, transport, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osób z zastosowaniem gróźb lub użyciem siły lub też z wykorzystaniem innej formy przymusu, uprowadzenia, oszustwa, wprowadzenia w błąd, nadużycia władzy lub wykorzystania słabości, wręczenia lub przyjęcia płatności lub korzyści dla uzyskania zgody osoby mającej kontrolę nad inną osobą w celu wykorzystania. Wykorzystanie obejmuje, jako minimum, wykorzystanie do prostytucji lub inne formy wykorzystania seksualnego, pracę lub usługi o charakterze przymusowym, niewolnictwo lub praktyki podobne do niewolnictwa, zniewolenie albo usunięcie organów;
- zgoda ofiary handlu ludźmi na zamierzone wykorzystanie, o którym mowa pod literą (a), nie ma znaczenia, jeżeli posłużono się którąkolwiek z metod, o której mowa pod literą (a);
- werbowanie, transport, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie dziecka celem jego wykorzystania uznawane jest za „handel ludźmi” nawet wówczas, gdy nie obejmuje żadnej z metod, o której mowa pod literą (a);
- dziecko oznacza osobę, która nie ukończyła osiemnastego roku życia³.

Handel ludźmi stanowi poważny problem społeczny. Świadczą o tym dane statystyczne.

1.2. Handel ludźmi – ujęcie statystyczne

Biorąc pod uwagę zarówno rozmiar, jak i rozpiętość terytorialną zjawiska handlu, ludźmi należy podkreślić, że rzeczywiste dane mogą przewyższać te przedstawione w oficjalnych statystykach organów ścigania⁴.

Organizacje antyniewolnicze szacują liczbę współczesnych niewolników na 27 milionów w skali światowej⁵. Z opracowań Biura Narodów Zjednoczonych ds. Narkotyków i Przemocności wynika, że proceder handlu ludźmi dotyczy 127 krajów dostarczających ofiary handlu i 137 krajów docelowych. Opublikowany w 2005 roku przez rząd USA Raport o handlu ludźmi ujawnia, że co roku na świecie sprzedawanych jest

³ E. Morawska, *Handel ludźmi z perspektywy systemu ochrony praw człowieka ONZ*, [w:] *Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie*, pod red. Z. Lasocik, Ośrodek Badań Praw Człowieka. Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej UW, Warszawa 2006, s. 65.; O. Sitarz, *Problem implementacji przepisów prawa międzynarodowego dotyczących handlu dziećmi*, [w:] *Handel dziećmi. Wybrane problemy*, pod red. Z. Lasocik, M. Koss, Ł. Wieczorek, Ośrodek Badań Handlu Ludźmi Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2007, s. 17.; U. Kozłowska, *Problematyka prawna – handel ludźmi w dokumentach międzynarodowych ratyfikowanych przez Polskę*, [w:] *Handel Ludźmi w Polsce. Materiały do raportu. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, MSWiA, Warszawa 2007, s. 13.*; E. Zielińska, *Definicja handlu ludźmi: projekt ustawowego uregulowania*, [w:] *Handel Ludźmi w Polsce. Materiały do raportu. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, MSWiA, Warszawa 2007, s. 45.*; P. Degani, *Prawa człowieka a handel kobietami i młodymi ludźmi w Europie. Przybornik edukacyjny. Podręcznik*, La Strada, Warszawa 2007, s. 10.

⁴ M. Zych, *Socjologiczny portret ofiary handlu ludźmi. Wtórna analiza danych zastanych*, ZBN PTS (badania La Strady), 2005, s. 2.; [online]. [dostęp: 24.11.2014]. Dostępny w Internecie: <http://lastradainternational.org/Isidocs/raport%20ostateczny.pdf>

⁵ [online]. [dostęp: 24.11.2014]. Dostępny w Internecie: <http://www.stopniewolnictwu.pl/gdzie-majemy-handel-ludźmi.php>

od sześciuset do ośmiuset tysięcy osób⁶. Międzynarodowe organizacje szacują, że ofiar handlu ludźmi związanych z Polską, jako krajem pochodzenia, przeznaczenia i tranzytu, może być nawet 15 tysięcy rocznie⁷.

Szczegółowe dane opracowane przez Biuro ds. Przestępczości Zorganizowanej i Korupcji Prokuratury Generalnej ukazują, że w latach 2009-2010 osób pokrzywdzonych przez handlarzy ludźmi w Polsce było 934, natomiast o przestępstwo to oskarżono 157 osób⁸.

Przedstawione statystyki ukazują, jak wielu ludzi staje się ofiarami handlu. Cierpią oni, ale osób pokrzywdzonych jest znacznie więcej. Mam tu na myśli rodziny tych, którzy zostali wykorzystani przez osoby, dla których ludzkie życie stanowi jedynie środek do realizacji własnych celów.

1.3. Przyczyny handlu ludźmi

Handel ludźmi, a przede wszystkim handel kobietami, osiągnął ogromne rozmiary na początku lat 90. Przyczyn tego zjawiska jest wiele.

Do powstawania zorganizowanych grup zajmujących się seksem i pornografią przyczynia się liberalizacja gospodarcza⁹. Sytuacja niepewności ekonomicznej, a w szczególności bezrobocie i ubóstwo powodują, że osoby poszukujące sposobu na poprawę swojej sytuacji materialnej decydują się na wyjazd z własnego kraju. Zjawisko handlu ludźmi ma związek z migracją, a im bardziej restrykcyjna jest polityka migracyjna danego państwa, tym większe zyski czerpie z tej sytuacji przestępczość zorganizowana (handlarze ludźmi, przemytnicy ludzi, fałszerze paszportów itp.)¹⁰.

Ograniczona możliwość wyboru pracy sprawia, że np. kobiety szukające zarobku za granicą, które nie mogą udokumentować swojego wykształcenia i nie znają wystarczająco języka, mogą otrzymać zatrudnienie jedynie przy zwyczajowo przypisywanych kobietom pracach (sprzątanie, prowadzenie domu, opieka nad dziećmi, czy świadczenie usług seksualnych). Część kobiet, która chce uzyskać prawo do pracy za granicą i ma nadzieję na bezpieczną przyszłość, decyduje się na małżeństwo z cudzoziemcem. Te nadzieje nie zawsze się spełniają bo cudzoziemka całkowicie uzależniona od męża może stać się ofiarą wykorzystania seksualnego, przemocy domowej lub być wykorzystana do pracy w warunkach zbliżonych do niewolnictwa¹¹.

⁶ P. Degani, *Prawa człowieka...* op. cit., s. 25.

⁷ [online]. [dostęp: 24.11.2014]. Dostępny w Internecie: <http://www.stopniewolnictwu.pl/gdzie-ma-miejsce-handel-ludzmi.php>.

⁸ [online]. [dostęp: 24.11.2014]. Dostępny w Internecie: http://www.msw.gov.pl/portal/pl/391/9321/Dane_statystyczne.html.

⁹ K. Karsznicki, *Handel ludźmi w świetle badań postępowań karnych prowadzonych w latach 1995-2006*, [w:] *Handel Ludźmi w Polsce. Materiały do raportu. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji*, MSWiA, Warszawa 2007, s. 46.

¹⁰ S. Buchowska, *Czynniki sprzyjające handlowi ludźmi*, [w:] *Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie*, pod red. Z. Lasocik, Ośrodek Badań Praw Człowieka. Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej UW, Warszawa 2006, s. 334.

¹¹ Tamże, s. 331-333.

Handlowi ludźmi przeznaczonymi do prostytucji sprzyja niejednoznaczny stosunek społeczeństwa do tego problemu. Z jednej strony, potępia się kobiety pracujące jako prostytutki, z drugiej, istnieje przyzwolenie społeczne na korzystanie z ich usług.

Osoby trudniące się prostytucją są traktowane, w pewien sposób, jak wyjęte spod prawa. Jeśli zostaną skrzywdzone – pobite, okradzione, zgwałcone – to takie zdarzenia są przez otoczenie, a także przez organy ścigania, traktowane jak skutki swego rodzaju ryzyka zawodowego, z którymi powinny się liczyć. Tego typu stereotypowe myślenie, niezmiernie krzywdzące dla ofiar, jest utrwalane przez sensacyjny obraz zjawiska handlu ludźmi, jaki kreują media.

Handel kobietami przeznaczonymi do sexbiznesu często pokazywany jest jako temat erotyczny, w którym dramatyzm i nielegalność zjawiska zastępuje zawoalowana perwersja, ilustrowana odpowiednimi zdjęciami. Problem bagatelizowania zjawiska handlu ludźmi utrwalają również nagłówki prasowe, typu: „Kobieta – towar poszukiwany”, „Interes na smukłych nogach”, „Sprzedam na gwałt”¹².

Ponieważ wiele przypadków handlu ludźmi to handel kobietami do prostytucji, ważną rolę odgrywa to, jak problem prostytucji reguluje prawo danego kraju. Kryminalizacja prostytucji sprawia, że schodzi ona do podziemia, wymyka się spod kontroli i rozwija, przynosząc ogromne zyski organizatorom.

Zwalczanie handlu ludźmi jest utrudnione przez brak skutecznej ochrony świadka - ofiary handlu ludźmi w postępowaniu procesowym i po jego zakończeniu. Tylko w nielicznych przypadkach poszkodowani decydują się zeznawać na policji, w prokuraturze i w sądzie. Brakuje im wiedzy na temat przysługujących im praw, a w przypadku migrantów dochodzi jeszcze bariera językowa i kulturowa. W niektórych krajach kontakt z organami ścigania oznacza dla ofiar przymusowy powrót do kraju pochodzenia, a więc do warunków, przed którymi uciekły. Oznacza upokorzenie, odrzucenie przez własną rodzinę i społeczność lokalną, jak również zemstę zorganizowanych grup przestępczych¹³.

Handel ludźmi wspiera polityczna destabilizacja państwa, sytuacje konfliktowe i pokonfliktowe w danym rejonie, procesy globalizacyjne, nowoczesne technologie oraz wielka liczba skorumpowanych urzędników państwowych¹⁴. Słabe państwo, niespójny system prawny stanowi zachętę dla tych, którzy z handlu ludźmi stworzyli sobie stałe źródło dochodu¹⁵. Eskalacji zjawiska sprzyja to, że przynosi ono zorganizowanym grupom przestępczym zyski podobne, jak handel bronią czy narkotykami. Przy tym jest stosunkowo bezpieczny: jego wykrywalność jest niewielka, wiele spośród przestępstw wykrytych jest umarzanych, a wyroki, jakie zapadają nie są wysokie¹⁶.

¹² S. Buchowska, *Czynniki sprzyjające handlowi ludźmi...*, op. cit., s. 336.

¹³ Tamże, s. 335.

¹⁴ B. Hołyst, *Kryminologia*, LexisNexis, Warszawa 2004, s. 903-904.; G. Vermeulen, *Handel kobietami i dziećmi - perspektywa międzynarodowa*, [w:] *Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie*, pod red. Z. Lasocik, Ośrodek Badań Praw Człowieka. Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej UW, Warszawa 2006, s. 153.

¹⁵ S. Buchowska, *Czynniki sprzyjające handlowi...*, op. cit., s. 334.

¹⁶ Tamże, s. 336.

Zbyt mało jest spójnych, systemowych rozwiązań dotyczących profilaktyki, wykrywania i ścigania oraz pomocy ofiarom handlu ludźmi. Dużo do życzenia pozostawia obecny poziom współpracy międzynarodowej między krajami pochodzenia ofiar, krajami tranzytu i krajami docelowymi¹⁷.

Handel ludźmi to bolesna i wstydliva skaza na honorze współczesnej cywilizacji¹⁸. Jest to zjawisko odrażające i coraz bardziej niepokojące. Ze względu na swój stały, a nie epizodyczny charakter, rodzi poważne konsekwencje dla społecznych, ekonomicznych i organizacyjnych aspektów życia społeczeństw¹⁹.

Trudno pogodzić się z tym, że człowiek może uczynić sobie z drugiego człowieka źródło dochodu i wykorzystywać go na tak wiele sposobów. Patrząc na to, co jest opisywane w mediach, należy zdać sobie sprawę, że wcale nie tak trudno, w sposób zupełnie niezawiniony, trafić w ręce przestępców. Tym bardziej powinniśmy zachować ostrożność, jak również reagować w przypadku, kiedy mamy podejrzenia, że wokół nas coś podejrzanego się dzieje.

1.4. Wykorzystywanie ludzi – formy i miejsce wyzysku

Handel ludźmi jest skomplikowanym zjawiskiem społecznym. Zawsze łączy się ze zniewoleniem człowieka, które może prowadzić do następujących sposobów wykozystania go:

- komercyjna i niekomercyjna eksploatacja seksualna;
- przymusowe małżeństwo, np. za długi;
- prostytutka i pornografia dziecięca;
- praca przymusowa lub przymusowe usługi;
- zmuszanie do popełniania przestępstw;
- zmuszanie do żebrania;
- przymusowy udział w konfliktach zbrojnych;
- eksploatacja o charakterze niewolniczym oraz praktyki zbliżone do niewolnictwa;
- usuwanie narządów i tkanek na potrzeby handlowe²⁰;
- przymusowe wykorzystanie kobiety jako „surogatki” w procesie prokreacji;
- naruszenie praw dziecka poprzez złamanie przepisów dotyczących adopcji;
- zmuszanie do innych zachowań, które są poważnymi naruszeniami praw człowieka²¹.

O ile mężczyźni trafiają do niewolniczej pracy w warsztatach i fabrykach, budownictwie i rolnictwie, o tyle kobiety są sprzedawane na rynku prostitucji, turystyki

¹⁷ Tamże, s. 337.

¹⁸ Z. Lasocik, *Potrzeba ochrony ofiar handlu ludźmi*, [w:] *Człowiek wobec krytycznych sytuacji życiowych. Z teorii i praktyki pracy socjalnej*, pod red. E. Włodarczyk, I. Pytlak, UAM, Poznań 2011, s. 129.

¹⁹ G. Vermeulen, *Handel kobietami i dziećmi...*, op. cit., s. 153.

²⁰ B. Hołyst, *Kryminologia*, op. cit., s. 480-481.

²¹ Z. Lasocik, *Potrzeba ochrony ofiar...*, op. cit., s. 137.

seksualnej i pornografii²². Kobieta jest „atrakcyjnym towarem” w pracy domowej, w wykonywaniu precyzyjnych operacji manualnych, może być także ekwiwalentem długu i przymusową partnerką życiową²³.

Współczesne niewolnictwo najczęściej ma miejsce w:

- nocnych klubach;
- czarnych dzielnicach wielkich miast (RPA - mieszkanki Mozambiku; Tajlandia);
- bogatych rezydencjach (pomoc domowa-niewolnicy z Haiti, Filipin, Pakistanu, Sierra Leone);
- plantacjach trzciny cukrowej (Dominikana), praca na roli (Kamerun, Nigeria);
- kopalniach złota (Peru);
- dżunglach: karczowanie lasów (Brazylia);
- obozach reedukacyjnych (Chiny);
- armii; tragarze (Birma);
- fabrykach dywanów, cegielniach, kamieniołomach (Indie, Nepal, Bangladesz, Sri Lanka, Pakistan)²⁴.

Istnieje wiele miejsc, które z pozoru wyglądają jak zwykłe miejsca pracy, ale tak naprawdę stanowią obozy pracy niewolniczej, gdzie zmusza się kobiety, dzieci i mężczyźni do wykonywania zadań, obciążających ich przede wszystkim psychicznie. Wielu ludzi, którzy zostali wykorzystani do niecznych celów, a przez to przeżyli traumę, już nigdy nie odzyska równowagi psychicznej i nie zaufa drugiemu człowiekowi.

Dzięki wynikom badań wiktyologii można utworzyć obraz potencjalnych ofiar.

2. SYTUACJA PSYCHOLOGICZNA I SPOŁECZNA OFIARY HANDLU LUDŹMI

2.1. Potencjał wiktymogenny – cechy indywidualne potencjalnej ofiary

Przedmiotem badań wiktyologii indywidualnej jest osoba, która w danym konkretnym przypadku ze względu na jakiś rodzaj cech stała się bądź może się stać w konkretno-społecznym i konkretno-przestrzennym usytuowaniu ofiarą²⁵.

Ofiarą jest osoba, która w wyniku jakiegoś zdarzenia doznała krzywd i szkód, czyli została nim pokrzywdzona. Ofiarą w rozumieniu Polskiej Karty Praw Ofiary jest osoba fizyczna, której dobro prawem chronione zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo, a także jej najbliżsi²⁶.

Ofiara przestępstwa z kolei to osoba, która doznała pokrzywdzenia w wyniku przestępstwa²⁷. Do ofiar latentnych lub predysponowanych zalicza się osoby, które z powodu szczególnych predyspozycji albo cech charakteru są bardziej od innych po-

²² B. Hołyst, *Kryminologia*, op. cit., s. 893.

²³ Z. Lasocik, *Potrzeba ochrony ofiar...*, op. cit., s. 138.

²⁴ B. Hołyst, *Wiktymologia*, PWN, Warszawa 2000, s. 144-145.

²⁵ B. Hołyst, *Wiktymologia...*, op. cit., s. 31.

²⁶ M. Kuć, *Wiktymologia*, Wyd. C.H. Beck, Warszawa 2010, s. 14.

²⁷ Tamże, s. 94.

datne na stanie się ofiarami określonych przestępstw lub na stanie się ofiarami pewnego typu przestępstwa więcej niż jeden raz. Predyspozycje te powodują przynajmniej jedną z konsekwencji: zmniejszają ostrożność, narażają na niebezpieczeństwo, wywołują u sprawcy zamiar popełnienia przestępstwa²⁸.

O tym, czy i w jakim stopniu dana osoba jest narażona na stanie się ofiarą decyduje „potencjał wiktymogenny”²⁹. Pola, w których potencjał ten może wystąpić, to m.in.:

- cechy kondycji biologicznej osób, np. obniżona sprawność fizyczna, wiek osoby (w znacznym stopniu determinujący możliwości obrony i świadomość zagrożenia);
- cechy kondycji psychicznej, które mogą powodować, że osoba staje się ofiarą na skutek braku mechanizmów obronnych, agresywności itp.;
- cechy kondycji społecznej, mogące powodować, że ofiarą staje się osoba, która budzi agresję ze względu na osiągnięty status społeczny, pochodzenie i krąg towarzyski, bądź też na odwrót – jej niski status społeczny w przekonaniu sprawcy – gwarantuje bezkarność czynu (w tej kategorii mieszczą się także cechy pewnych zawodów, które poprzez strukturę czynności i okoliczności ich wykonywania stwarzają okazję do czynu agresywnego);
- cechy kondycji ekonomicznej osób (w grupie tej mieści się posiadanie różnego rodzaju dóbr, dysponowanie przestrzenią i możliwościami osiągnięcia wyższego statusu ekonomicznego)³⁰.

Handel ludźmi jest zjawiskiem, w którym płeć i wiek ofiar odgrywają istotną rolę. Wśród powodów dominacji kobiet i dzieci na rynku handlu ludźmi znajduje się wszystko to, co wiąże się z podatnością na zniewolenie³¹. W równym stopniu chodzi o czynniki mentalne, jak i fizyczne.

Znacznie łatwiej zniewolili kobietę niż mężczyznę, szczególnie, że sprawcami większości przestępstw handlu ludźmi są właśnie mężczyźni i to członkowie zorganizowanych grup przestępczych. Najskuteczniejszym sposobem podporządkowania kobiety jest brutalny gwałt oraz groźba skierowana pod adresem najbliższych, najczęściej młodszego rodzeństwa lub dzieci³².

Kobiety, szczególnie te, które padają ofiarami handlu ludźmi, czyli młode i słabo wykształcone, są często naiwne i ufne, demonstrując przy tym skłonność do zachowań ryzykownych. Presja sytuacji rodzinnej i chęć zagwarantowania dobrych warunków życia dzieciom sprawiają, że podejmują one ryzyko zdobycia środków finanso-

²⁸ L. Falandysz, *Wiktymologia*, WP, Warszawa 1979, s. 70.

²⁹ B. Hołyst, *Wiktymologia...*, op. cit., s. 31.

³⁰ B. Hołyst, *Wiktymologia...*, op. cit., s. 31-32.

³¹ Z. Lasocik, *Potrzeba ochrony ofiar...*, op. cit., s. 138.

³² Tamże, s. 139.

wych za granicą³³. Do pracy w charakterze prostytutki werbuje się kobiety w wieku 16-20 lat, o wykształceniu podstawowym i o niskim statusie materialnym³⁴.

Handel kobietami wzmacnia także feminizacja ubóstwa, dyskryminacja ze względu na płeć oraz brak szans edukacyjnych i zawodowych w państwach pochodzenia³⁵.

Niezależnie od kraju pochodzenia³⁶, najbardziej narażone na ryzyko zostania ofiarami handlu są:

- osoby samotne; stanowią większość sprzedawanych, a dokładnie 65%;
- rozwiedzione/w separacji; stanowią potencjalne ofiary, ze względu na ich słabą i niezbyt bezpieczną pozycję oraz na fakt, iż często mieszkają same;
- wdowy; sytuacja wdów jest podobna do tej, w jakiej znajdują się kobiety rozwiedzione lub w separacji. Często nie mogą one znaleźć legalnej pracy w krótkim czasie, tak aby móc na siebie zarobić, łatwiej ufają więc osobom, które proponują im pewne zatrudnienie i nie zachowują środków ostrożności;
- kobiety migrujące, opuszczające ojczyznę w poszukiwaniu pracy. Wiele z nich uciekło się do nielegalnych środków, aby osiągnąć cel, są zatem bardziej bezbronne. Nie mogą prosić o pomoc policji, ponieważ ich nielegalny status zostałby wykryty i zostałyby deportowane;
- kobiety i dziewczęta, które uciekły ze swoich krajów, w których miały miejsce różnego rodzaju sytuacje kryzysowe. W kraju do którego przybywają umieszczane są w obozach dla uchodźców stając się łatwym celem nie tylko dla ludzi usiłujących je wykorzystać, lecz także dla żołnierzy korzystających z usług seksualnych;
- kobiety, które zostały zmuszone do opuszczenia swoich domów ze względu na wewnętrzne konflikty zbrojne, projekty przemysłowe prowadzone na szeroką skalę, klęski żywiołowe, które uniemożliwiają im pozostanie na miejscu;
- kobiety dotknięte schorzeniami psychicznymi bądź fizycznymi;
- dziewczęta żyjące w sierocińcach lub w instytucjach wspierających ubogich;
- samotne matki, które poszukują zatrudnienia, aby utrzymać swoje dzieci;
- kobiety z mniejszości etnicznych, będące często obiektem dyskryminacji³⁷.

³³ Z. Lasocik, *Potrzeba ochrony ofiar...*, op. cit., s. 139.; B. Hołyst, *Kryminologia*, op. cit., s. 892.

³⁴ *Zapobieganie i zwalczanie przestępstw handlu ludźmi w praktyce policyjnej*, [w:] *Próba identyfikacji współczesnych zagrożeń dla bezpieczeństwa i porządku publicznego w Polsce*, pod red. P. Masłowski, Materiały konferencyjne, Wyższa Szkoła Informatyki, Zarządzania i Administracji Warszawa, 2006, s. 96.

³⁵ G. Vermeulen, *Handel kobietami...*, op. cit., s. 154.

³⁶ *Polska jest krajem pochodzenia ofiar (ofiary z Polski wywozi się do większości państw europejskich: Niemcy, Holandia, Belgia, Hiszpania, Grecja, Włochy, Wielka Brytania i inne), docelowym (głównie dla ofiar z granicy wschodniej – z Białorusi, Bułgarii, Rumunii, Ukrainy oraz innych) oraz tranzytowym (przez teren Polski biegnie szlak handlu ludźmi, głównie ze Wschodu na Zachód)*, [online]. [dostęp: 24.11.2014]. Dostępny w Internecie: <http://www.stopniewolnictwu.pl/gdzie-ma-miejsce-handel-ludźmi.php>.

³⁷ P. Degani, *Prawa człowieka...*, op. cit., s. 49-50.

Jak widać, predestynacja do stania się ofiarą przestępstwa – szczególnie podatność wiktymogenna – może mieć źródło w czynnikach indywidualnych i społecznych oraz charakter zawiniony i niezawiniony³⁸.

Na podstawie statystyk prowadzonych przez Fundację La Strada, stworzono profil kobiet – ofiar handlu ludźmi, którym w latach 1995-2004 udzielono pomocy.

2.2. Profil socjologiczny ofiar – klientek La Strady

Klientki La Strady – ofiary handlu ludźmi, którym udzielono pomocy, można scharakteryzować pod względem takich zmiennych, jak: wiek, stan cywilny oraz poziom wykształcenia.

Tabela 1. Wiek ofiar handlu ludźmi

WIEK	LICZEBNOŚĆ	PROCENT
10-15	6	1%
16-20	36	31%
21-25	39	33,6%
26-30	12	10,3%
31-35	6	5,1%
36-40	4	3,4%
40 PLUS	6	5,1%
brak danych	6	5,1%
RAZEM	116	100,00%

Źródło: M. Zych, *Socjologiczny portret ofiary...*, s. 4-5.

Średnia wieku kobiet w momencie zgłoszenia do Fundacji wynosiła 23,5 lata. Najmłodsza klientka miała lat 13, najstarsza 48. Co piąta osoba była nieletnia. W ciągu analizowanego okresu średnie wieku w poszczególnych latach nie odbiegały znacząco od średniej dla całej populacji i tylko w latach 2000-2001 wartość ta była największa i wyniosła 26 lat.

Tabela 2. Stan cywilny ofiar handlu ludźmi

STAN CYWILNY	LICZEBNOŚĆ	PROCENT
wolny	66	56,8%
zamężna	33	28,4%
rozwidziona	2	1,7%
wdowa	1	0,8%
brak danych	14	12%
RAZEM	116	100,00%

Źródło: M. Zych, *Socjologiczny portret ofiary...*, s. 5.

³⁸ L. Falandysz, *Wiktymologia*, WP, Warszawa 1979, s. 74.

Większość klientek Fundacji to kobiety niezamężne (56,8%). Drugą co do liczebności grupą są kobiety zamężne (28,4%), wśród których trzy pozostają w trwałej separacji z mężem, a jedna była w trakcie procesu rozwodowego.

Tabela 3. Wykształcenie ofiar handlu ludźmi

WYKSZTAŁCENIE	LICZEBNOŚĆ	PROCENT
brak	5	4,3%
niepełne podstawowe	4	3,4%
podstawowe	17	14,6%
niepełne zawodowe	16	13,7%
zawodowe	9	7,7%
niepełne średnie	15	12,9%
średnie	24	20,6%
niepełne wyższe	10	8,6%
wyższe	4	3,4%
szkoła specjalna	2	1,7%
brak danych	10	8,6%
RAZEM	116	100,00%

Źródło: M. Zych, *Socjologiczny portret ofiary...*, s. 7.

W całej grupie badanych dominują liczebnie kobiety z wykształceniem średnim i niepełnym średnim – 33,5%. Następną co do wielkości grupę tworzą kobiety z niepełnym i ukończonym zasadniczym zawodowym – 21,4% oraz kobiety, które edukację zakończyły na poziomie szkoły podstawowej (18%). Zaledwie 12% badanych uczęszczało do szkoły wyższej.

Na podstawie wyników badań można określić pewne tendencje odnośnie poziomu wykształcenia badanych kobiet, tj.:

- wzrasta ogólny poziom wykształcenia mierzony odsetkiem kobiet rozpoczynających naukę na poziomie ponadpodstawowym (z wyłączeniem tych kobiet, które rozpoczynają kształcenie zawodowe);
- począwszy od roku 2002 pojawiają się kobiety z wykształceniem wyższym lub niepełnym wyższym³⁹.

Z analizy i interpretacji wyników badań wynika, że najbardziej prawdopodobną ofiarą handlu ludźmi na terenie Polski jest: kobieta w wieku około 24 lat, niezamężna, bezdzietna, z wykształceniem średnim⁴⁰.

Znajomość portretu psychologiczno-społecznego kobiet – ofiar handlu ludźmi potrzebna jest tym wszystkim, którzy chcą im pomóc w wyjściu z traumy, jakiej doznały. Są to ważne informacje również dla przypadkowego czytelnika, który znając cechy

³⁹ M. Zych, *Socjologiczny portret ofiary...*, op. cit., s. 7.

⁴⁰ M. Zych, *Socjologiczny portret ofiary...*, op. cit., s. 14.

predysponujące do stania się ofiarą, będzie bardziej ostrożny nawiązując nowe kontakty z obcymi ludźmi.

3. POMOC OFIAROM HANDLU LUDŹMI

Trudności w budowaniu optymalnego systemu pomocy ofiarom handlu ludźmi mają charakter subiektywny, kiedy odnoszą się do specyfiki ofiary, ale także obiektywne, i są to te czynniki, które są związane z samym przestępstwem handlu ludźmi, z wolą państwa i otwartością społeczeństwa. Najważniejszym czynnikiem obiektywnym jest skala zjawiska i status konkretnego kraju. Z tego ostatniego punktu widzenia wyróżnia się kraje pochodzenia, docelowe i tranzytowe⁴¹.

Polska jest jednym z niewielu krajów, który pełni wszystkie opisane role – jest krajem pochodzenia ofiar transferowanych do Europy Zachodniej, a także do Stanów Zjednoczonych, jest krajem docelowym dla ofiar pochodzących ze Wschodu, również Dalekiego Wschodu, a także jest krajem tranzytowym dla ofiar transferowanych ze Wschodu do Europy Zachodniej i dalej. To stawia przed wszystkimi służbami państwowymi, a szczególnie przed organami ścigania, instytucjami pomocowymi i organizacjami pozarządowymi szczególnie trudne zadania⁴².

Chcąc profesjonalnie pomagać ofierze handlu ludźmi, trzeba mieć odpowiednie kompetencje psychospołeczne, jak również pozyskać maksymalną ilość informacji o niej samej oraz czynnikach, które doprowadziły do jej osobistej tragedii.

3.1. Stan psychiczny ofiar handlu ludźmi

Bez względu na to, z jakiego kraju pochodzą ofiary, gdzie zaczyna się i kończy ich trauma związana z faktem bycia wykorzystywanym i zniewolonym, ich sytuacja psychologiczna i społeczna jest, ze względu na wielość źródeł lęków i negatywnych emocji towarzyszących takiej osobie bardzo skomplikowana. Nie ma drugiej takiej sytuacji, w której stan emocjonalny ofiary byłby podobny do tego, czego doświadcza ofiara handlu ludźmi. Najważniejsze składniki stanu psychicznego takiej osoby są następujące:

- poczucie krzywdy w związku z wprowadzeniem w błąd;
- traumatyczne przeżycia związane z fizycznym wykorzystaniem, często wielokrotnym, prowadzącym do PTSD, czyli zespołu stresu pourazowego;
- strach i poczucie zagrożenia ze strony sprawców przestępstwa, najczęściej członków zorganizowanych grup przestępczych;
- strach i poczucie zagrożenia ze strony instytucji państwowych, szczególnie w sytuacji, kiedy ofiara nielegalnie przebywała na terytorium państwa, jeśli uczestniczyła w działalności przestępczej, np. rozprowadzała narkotyki, albo jest zarażona chorobą zakaźną i mogła narazić kogoś na utratę zdrowia;
- w przypadku kobiety jest to wstyd wynikający z faktu, że była prostytutką lub że była wielokrotnie zgwałcona, a w przypadku mężczyzny jest to wstyd spowodowany tym, że był wykorzystywany do pracy przymusowej;
- źródłem wstydu może być także własna nieudolność ofiary;

⁴¹ Z. Lasocik, *Potrzeba ochrony ofiar...*, op. cit., s. 141.

⁴² Tamże, s. 142.

- lęk o najbliższych, rozumiany jako rzeczywiste zagrożenie dla ich bezpieczeństwa ze strony przestępców;
- zespół negatywnych emocji związanych ze statusem ofiary przestępstwa i osoby objętej pomocą, takich jak utrata autonomii i podmiotowości⁴³.

3.2. Zasady pomocy ofiarom handlu ludźmi

W sytuacji, kiedy spotkamy ofiarę handlu ludźmi i zależy nam na tym, żeby jej pomóc, musimy pozyskać jej zaufanie. Nie jest to łatwe tym bardziej, że ma ona wiele powodów (nielegalny status, strach przed sprawcami, wstyd, różnego rodzaju związki ze sprawcami, specyficzne reakcje psychologiczne spowodowane sytuacją, w której się znajdowała), żeby nie powiedzieć od razu całej prawdy. Pomagając, należy respektować również jej wolę, chęć bądź brak chęci na powiadomienie o przestępstwie organów ścigania - na zastanowienie się, czy chce złożyć zeznania, ma dwa miesiące⁴⁴.

Praca z ofiarą handlu ludźmi, ze względu na traumę, jakiej doświadczyła, jest długotrwała i odbywa się w czterech obszarach: odnalezienie i uwolnienie, interwencja kryzysowa, wsparcie na drodze prawnej oraz rehabilitacja i regeneracja społeczna⁴⁵.

Jeśli system pomocy ofierze handlu ludźmi chcielibyśmy uznać za dobry i efektywny, to powinien on zawierać następujące elementy: bezpieczne schronienie dla ofiary, odzież i wyżywienie, wsparcie językowe, pomoc medyczną pierwszej potrzeby, stałą opiekę medyczną, w tym sanitarną, terapię uzależnień (o ile jest taka potrzeba), opiekę psychologiczną, pomoc socjalną, opiekę religijną lub duchową, pomoc prawną, asystę w czasie czynności urzędowych, w tych procesowych, pomoc finansową, umożliwienie kontaktu z innymi instytucjami, legalizację pobytu, kontakt z rodziną, podstawową edukację (o ile jest taka potrzeba), szkolenie zawodowe i wejście na rynek pracy, reintegrację społeczną i powrót do kraju pochodzenia⁴⁶.

To jest katalog elementów, które powinny się znaleźć w systemie, który aspirowałby do bycia kompletnym. Jednak to nie wystarczy, bo do zbudowania systemu konieczne jest spoiwo, które te luźne elementy połączy w sprawną całość. Tym spoiwem są zasady, na których musi opierać się pomoc świadczona ofiarom handlu ludźmi. Najprościej można je określić tak:

- najważniejsze jest bezpieczeństwo ofiary handlu ludźmi;
- zakres odpowiedzialności podmiotów uczestniczących w procesie udzielania opieki ofierze handlu ludźmi musi być jasno określony;
- podejście do ofiary jest pozbawione ocen: osoba pomagająca ofierze musi kierować się nakazem respektu dla godności ludzkiej;

⁴³ Z. Lasocik, *Potrzeba ochrony ofiar...*, op. cit., s. 139-140.

⁴⁴ I. Malinowska, J. Bryk, *Handel ludźmi – zapobieganie i zwalczanie. Przewodnik dla policjantów*, Wyższa Szkoła Policji, Szczytno 2009, s. 9.

⁴⁵ I. Dawid-Olczyk, *Wsparcie dla ofiar handlu ludźmi w praktyce fundacji „La Strada”*, [w:] *Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie*, pod red. Z. Lasocik, Ośrodek Badań Praw Człowieka. Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej UW, Warszawa 2006, s. 359-363.

⁴⁶ Z. Lasocik, *Potrzeba ochrony ofiar handlu...*, op. cit., s. 142-143.; B. Andrees, *Praca przymusowa i handel ludźmi. Podręcznik dla Inspektorów Pracy*, Międzynarodowe Biuro Pracy, 2010, s. 30.

- najwyższy poziom profesjonalizmu: przejawia się w tym, że personel jest przygotowany do świadczenia pomocy, a w tym zakresie jest świadom, że działanie na rzecz ofiary handlu ludźmi ma charakter poufny, że pomoc takiej osobie może być niebezpieczna i że musi mieć charakter stały;
- podejście interdyscyplinarne i multiinstytucjonalne: przejawia się w tym, że w pomocy na rzecz ofiary handlu ludźmi biorą udział liczne instytucje i organizacje pozarządowe; proces rozpoczyna się od dokładnej diagnozy potrzeb, poprzez zbiorowe opracowanie programu pomocy i rzeczywistą pomoc uwzględniającą skomplikowaną sytuację ofiary;
- pełna odpowiedzialność państwa i samorządów lokalnych za finansowanie pomocy ofiarom handlu ludźmi⁴⁷.

Sprawny system przeciwdziałania handlowi ludźmi i minimalizowania jego skutków w Polsce nadal nie istnieje. Na szczeblu centralnym brakuje instytucji, która przejęłaby odpowiedzialność za stworzenie i funkcjonowanie takiego systemu oraz koordynowanie podejmowanych działań. Władzom państwowym brakuje determinacji w nazwaniu niewolnictwa, handlu ludźmi i pracy przymusowej wyzwaniem XXI wieku. Ponadto nie ma sieci organizacji pozarządowych, które profesjonalnie zajęłyby się prewencją i pomocą ofiarom handlu ludźmi – istnienie zaledwie jednej organizacji, w tak dużym kraju, tylko ten stan potwierdza⁴⁸.

Podkreślanie godności osoby, niezależnie od sytuacji, w jakiej się znajduje, jest ważnym czynnikiem, mogącym mieć pozytywne przełożenie na liczbę ludzi, którzy zdecydują się na przeciwstawienie się przemocy. W tych działaniach najważniejszą rolę odgrywa edukacja, której celem jest uświadamianie młodzieży konieczności zaangażowania się do walki przeciwko handlowi ludźmi, jak również wykształcenie w niej postaw solidarności w stosunku do ofiar tego procederu⁴⁹.

Ofiara zawsze pozostaje ofiarą. Należy się jej współczucie oraz zrozumienie. Empatia i okazana życzliwość może jej pomóc obudzić wiarę w to, że mimo doznanej krzywdy, ma szansę na normalne życie.

LITERATURA:

1. Andrees B., *Praca przymusowa i handel ludźmi. Podręcznik dla Inspektorów Pracy*, Międzynarodowe Biuro Pracy, 2010.
2. Buchowska S., *Czynniki sprzyjające handlowi ludźmi*, [w:] *Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie*, pod red. Lasocik Z., Ośrodek Badań Praw Człowieka. Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej UW, Warszawa 2006.
3. Brown L., *Sprzedane. Tragiczne losy azjatyckich kobiet*, Świat Książki, Warszawa 2002.
4. Dawid-Olczyk I., *Wsparcie dla ofiar handlu ludźmi w praktyce fundacji „La Strada”*, [w:] *Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie*, pod red. Lasocik Z., Ośrodek Badań Praw Człowieka. Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej UW Warszawa, 2006.

⁴⁷ Z. Lasocik, *Potrzeba ochrony ofiar...*, op. cit., s. 143.

⁴⁸ Tamże, s. 150.

⁴⁹ P. Degani, *Prawa człowieka a handel kobietami...*, op. cit., s. 79.

5. Degani P., *Prawa człowieka a handel kobietami i młodymi ludźmi w Europie. Przybornik edukacyjny. Podręcznik*, La Strada, Warszawa 2007.
6. Falandysz L., *Wiktymologia*, WP, Warszawa 1979.
7. Hołyst B., *Wiktymologia*, PWN, Warszawa 2000.
8. Hołyst B., *Kryminologia*, Lexis Nexis, Warszawa 2004.
9. Karsznicki K., *Handel ludźmi w świetle badań postępowań karnych prowadzonych w latach 1995-2006*, [w:] *Handel Ludźmi w Polsce. Materiały do raportu*. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, MSWiA, Warszawa 2007.
10. Kozłowska U., *Problematyka prawna – handel ludźmi w dokumentach międzynarodowych ratyfikowanych przez Polskę*, [w:] *Handel Ludźmi w Polsce. Materiały do raportu*. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, MSWiA, Warszawa 2007.
11. Kuć M., *Wiktymologia*, C. H. Beck, Warszawa 2010.
12. Lasocik Z., *Potrzeba ochrony ofiar handlu ludźmi*, [w:] *Człowiek wobec krytycznych sytuacji życiowych. Z teorii i praktyki pracy socjalnej*, pod red. Włodarczyk E., Pytlak I., UAM, Poznań 2011.
13. Malinowska I., Bryk J., *Handel ludźmi – zapobieganie i zwalczanie. Przewodnik dla policjantów*, Wyższa Szkoła Policji, Szczytno 2009.
14. Masłowski P., *Zapobieganie i zwalczanie przestępstw handlu ludźmi w praktyce policyjnej*, [w:] *Próba identyfikacji współczesnych zagrożeń dla bezpieczeństwa i porządku publicznego w Polsce. Materiały konferencyjne*, Wyższa Szkoła Informatyki, Zarządzania i Administracji, Warszawa 2006.
15. Mądrzejewski W., *Przestępczość zorganizowana. System zwalczania*, WAiP, Warszawa 2008.
16. Morawska A., *Handel dziećmi w perspektywie europejskiej – wyzwania dla praktyki*, [w:] *Handel dziećmi. Wybrane problemy*, pod red. Lasocik Z., Koss M., Wieczorek Ł., Ośrodek Badań Handlu Ludźmi Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2007.
17. Morawska E., *Handel ludźmi z perspektywy systemu ochrony praw człowieka ONZ*, [w:] *Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie*, pod red. Lasocik Z., Ośrodek Badań Praw Człowieka. Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej UW, Warszawa, 2006.
18. Sitarz O., *Problem implementacji przepisów prawa międzynarodowego dotyczących handlu dziećmi*, [w:] *Handel dziećmi. Wybrane problemy*, pod red. Lasocik Z., Koss M., Wieczorek Ł., Ośrodek Badań Handlu Ludźmi Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2007.
19. Vermeulen G., *Handel kobietami i dziećmi - perspektywa międzynarodowa*, [w:] *Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie*, pod red. Lasocik Z., Ośrodek Badań Praw Człowieka. Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej UW, Warszawa 2006.
20. Zielińska E., *Definicja handlu ludźmi: projekt ustawowego uregulowania*, [w:] *Handel Ludźmi w Polsce. Materiały do raportu*. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, MSWiA, Warszawa 2007.

21. Zych M., *Socjologiczny portret ofiary handlu ludźmi. Wtórna analiza danych zastanych*, ZBN PTS, 2005.
22. [online]. [dostęp: 24.11.2014]. Dostępny w Internecie: <http://www.stopniewolnictwu.pl/gdzie-ma-miejsce-handel-ludźmi.php>.
23. [online]. [dostęp: 24.11.2014]. Dostępny w Internecie: <http://www.stopniewolnictwu.pl/gdzie-ma-miejsce-handel-ludźmi.php>.
24. [online]. [dostęp: 24.11.2014]. Dostępny w Internecie: http://www.msw.gov.pl/porta1/pl/391/9321/Dane_statystyczne.html.

VICTIMOLOGICAL ASPECTS OF TRAFFICKING IN WOMEN

Summary

The article concerns the issue of human trafficking. The first part shows the reasons for trafficking, the size of the problem (a statistical approach), the form and place of the exploitation of victims. It also defines what trafficking in woman is. The second part presents the potential psychological and sociological profile as well as the psychological state of women who were abused. In the final part of the article the author highlights the need for the prevention of trafficking in women.

Keywords: human trafficking, victim, women, victimology

NOTA BIOGRAFICZNA

dr Ewelina OLSZEWSKA – wykładowca w Wyższej Szkole Humanistyczno-Ekonomicznej w Brzegu. W 2009 roku uzyskała stopień doktora nauk humanistycznych. Wcześniej ukończyła studia z pedagogiki, kierunek resocjalizacja na Uniwersytecie Wrocławskim. Własne zainteresowania badawcze koncentruje wokół problematyki pedagogiki penitencjarnej, patologii społecznej oraz socjotechniki.

Autorka kilku artykułów poświęconych m.in. readaptacji byłych więźniów, samoagresji skazanych, poczuciu winy, krzywdy oraz wyrzutom sumienia osadzonych, zagrożeniom bezpieczeństwa jednostek penitencjarnych, stereotypom przestępczym.

Napisała książkę pt. *Środowisko rodzinne młodych mężczyzn popełniających przestępstwa* (ATUT, Wrocław, 2012), która ukazuje, w jaki sposób osoby skazane i nieskazane prawomocnym wyrokiem sądu postrzegają swój dom rodzinny.

Zaproszona na Ogólnopolską Konferencję „*Starość w społeczeństwie polskim*” w Brzegu przedstawiła referat pt. „*Więzień senior w zakładzie karnym*”.

Będąc pracownikiem Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Lądowych im. Tadeusza Kościuszki we Wrocławiu uczestniczyła w konferencjach: „*Zwalczanie przestępczości zorganizowanej na terenie Dolnego Śląska*”, „*Edukacja dla bezpieczeństwa w XXI wieku. Człowiek-społeczeństwo-państwo*”, prezentując referaty: „*Wiktymologiczne aspekty handlu kobietami*” oraz „*Uzależnienie od telefonu komórkowego jako nowe wyzwanie edukacji dla bezpieczeństwa*”. Autorka artykułów publikowanych w czasopi-

smach naukowych, takich jak: „*Opieka, Wychowanie, Terapia*”, „*Policja*”, „*Resocjalizacja Polska*”.

This copy is for personal use only - distribution prohibited.

